

Súčasný stav uplatňovania ľudských práv v rezorte školstva (roky 1995 – 2004)

1. Ľudské práva v obsahu a procese vzdelávania

1.1 Predškolská výchova

V podmienkach materských škôl sa, vzhľadom na vývinové obdobie detí predškolského veku, realizuje výchova k ľudským právam najmä v intenciách Dohovoru o právach dieťaťa. Význam uplatňovania Dohovoru o právach dieťaťa a Všeobecnej deklarácie ľudských práv v materských školách spočíva v uplatňovaní týchto konkrétnych práv, najmä vo filozofii predškolskej výchovy, v pedagogickom procese, v pedagogickom prístupe učiteľa k deťom, v spolupráci materskej školy s rodinou a inými inštitúciami a v elementárnej forme aj v cieľoch a v obsahu výchovy. Problematika ľudských práv sa vzťahuje viac na pedagógov materských škôl a premieta sa do demokratického štýlu riadenia aj do spolupráce materskej školy s rodinou a inými inštitúciami. Cez pedagogické pôsobenie smeruje aj k deťom predškolského veku.

Základným pedagogickým dokumentom pre materské školy je Program výchovy detí v materských školách (Ludoprint, Trenčín 1999), ktorý bol schválený Ministerstvom školstva Slovenskej republiky rozhodnutím č. 197/99-41 zo dňa 28.5.1999 (ďalej len program).

Obsah Dohovoru o právach dieťaťa sa v priamej a najmä v nepriamej rovine premieta v programe do kapitoly Teoretické východiská predškolskej výchovy, do kapitoly Výchova v rodine a v materskej škole, do obsahu výchovy prosociálnej výchovy ako aj do celej filozofie výchovy. Dieťa sa tu chápe predovšetkým ako subjekt výchovy.

Výchova k ľudským právam a obsah dokumentu – Dohovoru o právach dieťaťa je zahrnutý:

- v koncepcných zámeroch školy (ako výchova orientovaná na osobnostný rozvoj s dôsledným rešpektovaním individuality každého dieťaťa),
- v riadiacej činnosti (v odborno-metodickej a hospitačnej činnosti),
- v konkrétnych výchovno-vzdelávacích aktivitách školy a v podujatiach pre deti,
- v oblasti spolupráce materskej školy a rodiny,
- vo výchovnom poradenstve pre rodičov detí,
- v pedagogickej a zdravotnej osвете pre širšiu rodičovskú verejnosť,
- v spolupráci s inými inštitúciami.

1.2 Základné a stredné školy

Pedagogicko-organizačnými pokynmi pre školy a školské zariadenia a orgány verejnej správy v školstve v Slovenskej republike na jednotlivé školské roky sa v časti všeobecných pokynov venuje pozornosť ľudským právam v týchto oblastiach:

- venovať náležitú pozornosť príprave žiakov na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášateľnosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, náboženskými a národnostnými skupinami, ako to vyplýva z Dohovoru OSN o právach dieťaťa,
- využiť vhodné tematické celky učebných osnov občianskej výchovy, náuky o spoločnosti, náboženskej a etickej výchovy, ako aj medzipredmetové vzťahy na posilnenie tolerancie, odstraňovanie rasizmu, antisemitizmu a xenofóbie,

- v rámci medzipredmetových vzťahov sú žiaci vedení k poznaniu potreby uplatňovania ľudských práv v každodennom styku.

Výchova k ľudským právam sa na základných a stredných školách v Slovenskej republike realizuje predovšetkým vo všeobecno-vzdelávacích predmetoch. V učebných plánoch základných a stredných škôl sa samostatný vyučovací predmet s názvom Ľudské práva nevyskytuje.

Významné postavenie v pôsobení na žiaka v oblasti ľudských práv má v systéme školského vzdelávania v základných školách vyučovací predmet občianska výchova v 6. až 9. ročníku základných škôl v rozsahu 1 hod. týždenne. V učebných osnovách uvedeného predmetu sú zakotvené aj konkrétne témy, ktorých cieľom je osvojovanie základných ľudských práv a slobôd, ústavy a dokumentov o ľudských právach. Ide konkrétne o tematický celok „Človek - občan - štát“ v 8. ročníku základnej školy. Obsah uvedeného tematického celku je zameraný na formovanie základov právneho a ľudskoprávneho vedomia žiakov. Žiaci sa prostredníctvom Ústavy SR oboznamujú s jednotlivými kategóriami základných ľudských práv a slobôd, pričom súčasťou výučby je i spoznávanie základných medzinárodných dokumentov o ľudských právach.

Uvedená problematika je zapracovaná aj vo výstupnom vzdelávacom štandarde z občianskej výchovy v základných školách na úrovni obsahu a požiadaviek na vedomosti a zručnosti.

Do učebných plánov základných a stredných škôl je zaradený predmet etická výchova, ktorý je povinne voliteľným predmetom spolu s predmetom náboženská výchova v 1. až 9. ročníku základných škôl a 1. a 2. ročníku stredných škôl s časovou dotáciou 1 hodina týždenne. Počet prihlásených žiakov je rozdielny podľa okresov. Podľa dostupných štatistík sa žiaci prihlasujú prevažne na náboženskú výchovu, ktorá však má tiež pozitívny výchovný vplyv vo vzťahu k výučbe problematiky ľudských práv. Cieľom oboch predmetov je, okrem iného, rozvíjať u žiakov schopnosť rešpektovať základné ľudské práva, akceptáciu iných osôb, spoluprácu s nimi, ako aj prosociálne hodnoty a s tým súvisiace správanie. Uvedenému cieľu sú podriadené osnovy, ktoré s použitím zážitkových sociálnopsychologických a pedagogických skupinových metód vedú žiakov a študentov k stotožneniu sa s týmito postojmi a ich následnej aplikácii v konkrétnych oblastiach života. Podstatnými zložkami etickej výchovy sú dialógový a partnerský vzťah.

Významné miesto vo vyučovaní k ľudským právam v základných školách majú aj učebné predmety dejepis, slovenský jazyk a literatúra, materinský jazyk a literatúra v školách s vyučovacím jazykom národností, cudzie jazyky, zemepis.

Najväčší význam pre výučbu problematiky ľudských práv v gymnáziách má povinný predmet „náuka o spoločnosti“ a na stredných odborných školách a stredných odborných učilištiach predmet „občianska náuka“. Náuka o spoločnosti sa na gymnáziách vyučuje v 3.-4. ročníku. Obsah predmetu tvoria vybrané poznatky z psychológie, sociológie, ekonómie, náuky o štáte a práve, o ľudských právach a základných slobodách, politológie a filozofie. Súčasťou tematického celku „Základy práva“ je menší celok „Ľudské práva a základné slobody“. Cieľom výučby je umožniť žiakom poznať vývoj úpravy ľudských práv a základných slobôd a jej súčasnú podobu, ako aj vedieť analyzovať dôležité dokumenty a činnosť inštitúcií, zabezpečujúcich ich uplatňovanie a ochranu. Vzdelávací štandard z predmetu náuka o spoločnosti v gymnáziách taktiež obsahuje problematiku vzdelávania k ľudským právam. V predmete občianska náuka na SOŠ a SOU sa problematike výchovy k ľudským právam venuje pozornosť v tematickom celku „Základy práva“. Žiaci sa oboznamujú so základnými právnymi dokumentmi, týkajúcimi sa ľudských práv, ako aj s možnosťami uplatňovania a ochrany ľudských práv.

Podobne ako na základných školách, z hľadiska vyučovania k ľudským právam, aj na stredných školách majú dôležité postavenie učebné predmety slovenský jazyk a literatúra,

materinský jazyk a literatúra s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny, cudzie jazyky, dejepis, geografia.

Po obsahovej stránke je rovnako zabezpečená výchova k ľudským právam i na špeciálnych základných a stredných školách, ako aj na základných a stredných školách s vyučovacím jazykom národností a s vyučovaním jazyka národností.

Pre žiakov stredných škôl vznikol v decembri 1996 projekt Olympiády ľudských práv, ktorý sa prvýkrát realizoval v roku 1997 na regionálnej úrovni. Olympiáda ľudských práv, ako jeden z prostriedkov rozvíjania a hodnotenia úrovne vedomostí a zručností žiakov stredných škôl v oblasti ľudských práv, je v poslednom období zameraná aj na problematiku diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných prejavov intolerancie. Odborným garantom je celoštátna komisia, organizačným garantom na regionálnej úrovni sú Krajské školské úrady a metodicko-pedagogické centrá, na celoštátnej úrovni Olympiádu ľudských práv realizuje IUVENTA.

1.3 Vysoké školy

Vzdelávacie opatrenia na posilnenie tolerancie, odstránenie rasizmu, antisemitizmu a xenofóbie vo vysokoškolskom vzdelávaní môžu prijať v rámci vlastných kompetencií podľa zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov samotné vysoké školy. Sekcia vysokých škôl Ministerstva školstva SR sa obrátila na rektorov vysokých škôl so žiadosťou o spoluprácu v oblasti možností doplnenia obsahu vzdelávania o túto problematiku a podporu aktivít, ktoré sa tejto problematike venujú. Vzdelávanie v oblasti ľudských práv sa tak realizuje ako súčasť vzdelávacieho procesu študentov vysokých škôl.

Na Univerzite Komenského v Bratislave bola vytvorená Katedra UNESCO pre výchovu k ľudským právam (FFUK, Katedra politológie), ktorá sa zameriava na rekvalifikáciu učiteľov stredných škôl v oblasti ľudských práv, ďalší projekt nazvaný „Ľudské práva v škole“ je určený učiteľom základných a stredných škôl a zameraný na sprostredkovanie základných informácií o metódach vyučovania ľudských práv. S podporou UNESCO sa realizuje projekt „Youth for tolerance“, ktorý sa zameriava na mládež všetkých typov škôl.

2. Úroveň vedomostí a postojov žiakov v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam

2.1 Výskum občianskeho vzdelávania a dodržiavania ľudských práv Civic Education Study

V roku 1999 sa v 28 krajinách sveta realizoval výskum o občianskom vzdelávaní Civic Education Study - CivEd pod záštitou Medzinárodnej asociácie pre hodnotenie výsledkov vo vzdelávaní¹ - The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). V Slovenskej republike ho realizoval Štátny pedagogický ústav na reprezentatívnej vzorke 3463 žiakov a mal poskytnúť informácie o tom, čo vedia štrnásťroční žiaci o živote spoločnosti a či veria demokratickým inštitúciám a procesom, ktoré prebiehajú v spoločnosti. Žiaci SR dosiahli výborné výsledky v občianskych vedomostiach. Podstatne

¹ Čapová, M. – Sklenárová, I.: Výskum občianskeho vzdelávania štrnásťročných žiakov v SR, Civic Education

lepšie výsledky dosiahli v porovnaní s osemnástimi krajinami, porovnateľné vedomosti mali so žiakmi z ôsmich krajín a horšie občianske vedomosti prejavili iba vo vzťahu k jednej krajine. Žiaci prejavili lepšie faktografické vedomosti, ako interpretačné zručnosti. Slovenskí žiaci primerane svojmu veku pochopili základné demokratické hodnoty a zmysel demokratických inštitúcií.

Vyššie hodnotenie, ako bol medzinárodný priemer, dosiahla SR v oblastiach:

- Faktografické vedomosti
- Interpretačné zručnosti
- Tradičné občianstvo
- Občianstvo orientované na sociálne hnutia
- Ekonomické kompetencie vlády
- Sociálne kompetencie vlády
- Pozitívne postoje k národu
- Dôvera k vládnym inštitúciám.

Na úrovni medzinárodného priemeru dosiahla SR hodnotenie v oblastiach:

- Aktívne zapájanie sa do života školy
- Otvorená atmosféra na diskusiu v triede.

Na nižšej úrovni, ako bol medzinárodný priemer, bola SR hodnotená v oblastiach:

- Očakávaná účasť v politických aktivitách
- Kladný postoj voči prisťahovalcom
- Podpora politických a ekonomických práv žien.

Hoci výskum ukázal, že žiaci chápu dobrého občana ako jednotlivca, ktorý sa podieľa na rozvoji svojho okolia, zlepšovaní životného prostredia a ktorý podporuje aktivity spojené s dodržiavaním a ochranou ľudských práv, prejavili relatívne menej pozitívny postoj voči právam prisťahovalcov (národnostných menšín) ako žiaci ostatných krajín. Rovnako v hodnotení postojov k politickým a ekonomickým právam žien dosiahli žiaci SR horšie výsledky, ako bol medzinárodný priemer. Kvalitu postojov slovenských žiakov v spomínaných oblastiach výrazne ovplyvňuje spoločenská realita, v ktorej žiaci žijú (napr. miera nezamestnanosti).

Výsledky výskumu naznačujú, že potrebujeme podporiť záujem žiakov o aktívnu participáciu nielen na riadení priebehu vzdelávacieho procesu, ale aj na tvorbe pravidiel života školy. Tak môžeme u žiakov už od detstva podporovať záujem o budúcu občiansku a politickú angažovanosť.

V Slovenskej republike sa doteraz nekládol dôraz na podporu takýchto modelov riadenia vzdelávacieho procesu v školách a v triedach. V rámci vzdelávania vedúcich pedagogických zamestnancov sa väčšinou dôraz kládol skôr na efektivitu riadiacej práce, ktorej meradlom sú vzdelávacie výsledky a hladký chod školy. Rešpektovanie ľudských práv a participácia učiteľov, rodičov a žiakov na utváraní školského prostredia boli vnímané skôr ako nástroje na dosiahnutie uvedených cieľov.² V systéme školstva v SR ešte pretrváva direktívne riadenie v línii úrad – riaditeľ – učiteľ – žiak (rodič), ktoré nevytvára podmienky pre podporu záujmu o budúcu občiansku angažovanosť žiakov. Učitelia a žiaci sú v pozícii objektov riadiacej práce iných a nie sú spolutvorcami svojich pracovných podmienok. Tieto problémy, ktoré naznačoval už projekt Milénium, pretrvávajú. Svedčia o tom napríklad závery tzv. Kritických diskusií, ktoré v roku 2004 usporiadalo Centrum pre vzdelávaciu politiku za účasti odborníkov z MŠ SR, iných štátnych inštitúcií, mimovládnych organizácií, ako aj riaditeľov a učiteľov škôl.

Skúsenosti žiakov, rodičov, ale aj učiteľov, ktorí majú v rámci čoraz častejších medzinárodných kontaktov možnosť spoznávať spôsob riadenia školstva v zahraničí ukazujú,

² Obdržálek, Z. a kol: Riadenie školstva v SR, ŠPÚ, Bratislava 1999

že manažmenty škôl v iných vzdelávacích systémoch sú vnímavejšie k potrebám menovaných subjektov výchovy a ponechávajú im väčšiu mieru slobody, ale aj zodpovednosti za školskú výchovu a vzdelávanie. Podobné problémy riešili a riešia v rámci reformy vzdelávania aj susedné krajiny (napr. Česká republika alebo Maďarská republika).

2.2 Výskum Ústavu informácií a prognóz školstva o názoroch mladých ľudí na otázky ľudských práv a práv dieťaťa

Výskum sa konal od mája do augusta v roku 1999. Deväťstopäťdesiatštyri (954) vrátených dotazníkov znamenalo 95,4 percentnú úspešnosť. Respondenti boli mladí ľudia vo veku 15 - 26 rokov.

Výberové kritéria: vek; pohlavie; stav; ekonomická aktivita; národnosť; vzdelanie; vzťah k náboženstvu; typ školy; veľkosť bydliska a oblasť SR.

Výskum sledoval dodržiavanie ľudských práv podobne, ako pri výskume v roku 1996. Dodržiavanie ľudských práv hodnotilo 39,1 % opýtaných pozitívne - boli to najmä tí, ktorí už do školy nechodia, 16,9 % hodnotilo negatívne - žiaci a absolventi stredných odborných učilíšť, 32 % sa nevedelo vyjadriť a 12,1 % respondentov uviedlo, že práva dieťaťa nepozná.

Rovnako, ako v roku 1996, na otázky týkajúce sa propagácie výchovy k ľudským právam pozitívne odpovedalo 31,7 % respondentov, negatívne 35,0 % respondentov a neviem 33,3 % respondentov. Najviac nespokojných a tých, čo sa nevedeli vyjadriť, bolo z radov 18 - 22 ročných. Najviac spokojných bolo spomedzi vysokoškolákov Bratislavského, Banskobystrického a Košického kraja.

3. Sociálna klíma v školách

K vytváraniu demokratickej klímy v škole prispievali aj ďalšie realizované výskumné projekty, besedy a konferencie, z ktorých uvádzame najdôležitejšie.

Projekt „Tolerancia, postoje a predsudky – spojitosti a odlišnosti“ pre žiakov základných a stredných škôl sa plnil v rámci plánu hlavných úloh Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie (ďalej len „VÚDPaP“). VÚDPaP sa zaoberal aj problematikou špecifických potrieb a práv v súvislosti so sociálno-psychologickými súvislosťami integrácie postihnutých detí do bežných škôl.

Ústav informácií a prognóz školstva sa venoval otázkam uplatnenia ľudských práv a práv dieťaťa aj vo výskumných úlohách „Životný štýl a hodnotová orientácia mládeže v SR“, „Uplatnenie práv dieťaťa v rodinách stredoškolákov“.

V programe „Prevencia a eliminácia šikanovania na ZŠ“ spolupracovalo Ministerstvo školstva SR s občianskym združením Centrum ochrany detí. V zmysle úloh Stratégie prevencie kriminality sa realizoval projekt „Prevencia a eliminácia rodinného násillia“, v spolupráci s Národným centrom pre rovnoprávnosť žien a mužov.

Ministerstvo školstva SR zabezpečilo preventívno-výchovné projekty a programy pre študentov stredných škôl - „Ako čeliť šikanovaniu“ a „Ako čeliť agresivite“, ktoré realizovali centrá výchovnej a psychologickkej prevencie po vyškolení odborných pracovníkov.

VÚDPaP v spolupráci s Detským Fondom SR sa podieľal ako spoluorganizátor na všetkých 12-tich ročníkoch interdisciplinárnej konferencii „Dieťa v ohrození“.

Štátny pedagogický ústav SR (ďalej len „ŠPÚ“) zorganizoval, resp. podieľal sa na organizácii odbornometodických seminárov, určených pre metodikov a učiteľov občianskej výchovy:

- Seminár metodikov občianskej výchovy „Listina práv dieťaťa“,
- Seminár metodikov občianskej výchovy k problematike práv dieťaťa - v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku,

- Škola demokracie - workshop v spolupráci s Americkou federáciou učiteľov (aktivity, rozvíjajúce chápanie demokracie a ľudských práv),
- Vyučovanie demokracie - seminár v spolupráci s Americkou federáciou učiteľov,
- Multikulturálna výchova - seminár v spolupráci s Medzinárodnou nadáciou Holandsko a Nadáciou Milana Šimečku.

Štátny pedagogický ústav realizoval osemročné experimentálne overovanie inovačného edukačného programu Integrované tematické vyučovanie (ITV), ktorý preukázal, že už na nižších stupňoch implementácie významne ovplyvňuje sociálnu klímu, potrebnú k faktickej realizácii ľudských práv. Na overovaní participovala MVO Asociácia S. Kovalikovej. V pozitívnom zmysle ovplyvňovala sociálnu klímu na školách aj realizácia preventívnych programov – Škola podporujúca zdravie, Cesta k emocionálnej zrelosti a ďalšie.

Na ŠPÚ bol realizovaný výskum, zameraný najmä na analýzu interetnických a občianskych postojov žiakov a učiteľov základných a stredných škôl. Správa z výskumnej úlohy bola publikovaná pod názvom Multikultúrna výchova žiakov ZŠ a SŠ. Bratislava, ŠPÚ 1998.

Výskum, zameraný na hodnotenie sociálnej klímy v triedach alternatívnych a tradičných základných škôl s integrovanými žiakmi so zdravotným postihnutím, bol realizovaný ŠPÚ v roku 1997 a správa z výskumu bola publikovaná v Pedagogickej revue v roku 2000.

Vpredu vymenovaná medzinárodná a národná legislatíva o ľudských právach vo vzťahu k výchove a vzdelávaniu žiakov so zdravotným postihnutím sa uplatnila pri vypracovaní Konceptie výchovy a vzdelávania detí so zdravotným postihnutím, ktorú schválilo Ministerstvo školstva SR dňa 18. 12. 2000. Rodičia majú možnosť slobodne vybrať pre svoje deti so zdravotným postihnutím jeden z dvoch základných spôsobov vzdelávania : vzdelávanie v špeciálnych školách a vzdelávanie v rámci bežného vzdelávacieho systému (integrácia v triedach bežných základných a stredných škôl, resp. v špeciálnych triedach na bežných školách).

Integrované vzdelávanie v rámci bežných škôl je progresívnym trendom vo vzdelávaní žiakov so zdravotným postihnutím a pre jeho zabezpečenie ŠPÚ vypracovalo rad koncepčných a metodických materiálov:

- Konceptia špeciálnopedagogického poradenstva;
- Vzorový štatút špeciálnopedagogického poradenstva;
- Metodické pokyny na hodnotenie a klasifikáciu žiakov so špeciálnopedagogickými potrebami v bežných základných školách s účinnosťou;
- Výchovno-vzdelávací program žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na základnej škole;
- Informačno-metodický materiál k integrácii žiakov so špeciálnopedagogickými potrebami do základných škôl;
- Informačno-metodický materiál „Úloha školského špeciálneho pedagóga v základnej škole“;
- Informačno-metodický materiál „Výchova a vzdelávanie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v stredných školách“;
- Metodický pokyn k výchove a vzdelávaniu žiakov s vývinovými poruchami učenia do základných škôl
- Metodický pokyn k integrovanému vzdelávaniu a výchove žiakov s vývinovými poruchami správania v základnej škole;

- Metodické materiály pre novú koncepciu maturitnej skúšky na špeciálnych stredných školách ako aj pre potreby integrovaných žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na bežných stredných školách.

S cieľom priblížiť pedagogickej obci a širšej verejnosti princípy výchovy v podmienkach otvorenej, demokratickej spoločnosti bol na Štátnom pedagogickom ústave zostavený zborník Pavel Khun a kol.: Humanizácia výchovy. Bratislava, ŠPÚ 1994.

S cieľom bojovať proti predsudkom, stereotypom a predchádzať všetkým formám diskriminácie, budovať viac tolerantnú a otvorenú spoločnosť bol realizovaný Program PHARE 1999 Tolerancia voči menšinám, ktorý bol schválený Finančným memorandom 1999, uzatvoreným medzi Slovenskou republikou a Európskou komisiou pod číslom SR 9905.02. Výstupné materiály boli vydané v publikácii SR-9905-02: Program tolerancie voči menšinám. Phare. Zvýšenie štandardov vyučovania a učenia sa jazykov v školách s menšinovým vyučovacím jazykom. Vzdelávacie, informačné, dokumentačné, poradenské a konzultačné centrum pre Rómov. Podpredseda vlády Slovenskej republiky Pál Csáky, Sekcia ľudských práv a menšín Úradu vlády SR, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, FÁS International Consulting Ltd. Írsko. August 2002. Výstupné materiály sú uvedené na internetovej stránke MŠ SR.

4. Výchova k ľudským právam prostredníctvom učebníc a vzdelávacích médií

Proces výchovy na vstupe a na výstupe regulujú pedagogické dokumenty. Samotný proces výchovy je ovplyvňovaný prácou učiteľa s prostriedkami, ktoré majú žiaci a učiteľ k dispozícii. Didaktické spracovanie cieľov a obsahu ovplyvňuje vzťah žiakov k danej problematike, schopnosť porozumieť jej a využívať ju vo svojom živote.

Z dotazníkov, ktoré boli súčasťou medzinárodného výskumu IEA Civic Education Study (bližšie pozri kapitolu 1.2.1 v tejto prílohe) jednoznačne vyplynulo, že viac ako 80% slovenských učiteľov, ktorí sa zúčastnili výskumu, považujú učebnicu za dôležitý zdroj informácií ako aj vytvárania zručností a formovania postojov. Problematika jednotlivých generácií ľudských práv je obsiahnutá vo viacerých učebniciach základnej a strednej školy.

Najkomplexnejšie sa problematike ľudských práv venuje učebnica Občianska výchova pre 8. ročník základnej školy a učebnica Základy práva pre stredné školy. Čiastočne obsahujú uvedenú problematiku učebnice zemepisu, prírodopisu, dejepisu, slovenského jazyka a literatúry, cudzích jazykov. Učebnice pre školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín sú vydávané v jazyku národnosti alebo v slovenskom jazyku podľa toho, v akom jazyku sa vyučuje daný učebný predmet.

Okrem učebníc ďalším zdrojom získavania poznatkov sú aj metodické materiály, ktoré vydávajú metodicko-pedagogické centrá alebo nadácie. Materiály boli zamerané na problematiku námetov na vyučovanie etickej výchovy, na otázky týkajúce sa zážitkového učenia v etickej výchove alebo náuke o spoločnosti. Ďalšiu skupinu tvorili materiály týkajúce sa jednotlivých generácií ľudských práv. Časť materiálov obsahovala problematiku utečencov a práva na azyl.

Aj keď tieto materiály sú kvalitné, zatiaľ nie sú veľmi využívané v školách tak, aby ich mali k dispozícii učiteľ - žiak. To potvrdzujú aj odpovede učiteľov v citovanom výskume, v ktorom len 20% slovenských učiteľov uviedlo uvedené zdroje ako dôležité pri vyučovaní.

Publikácie a vzdelávacie médiá zaoberajúce sa problematikou ľudských práv:

Metodické príručky:

- Kviečinská, J.: Prvé kroky pri výchove k ľudským právam
- Čapová, M. - Stašenková, B.: Metodická príručka k občianskej výchove
- kolektív autorov : Výchova k ľudským právam
- Turek, I.: O vyučovaní ľudských práv
- kolektív autorov : Metodika vyučovania ľudských práv
- kolektív autorov : Európsky dohovor o ľudských právach
- Kusý, M. – Stredlová, T.: Výchova k tolerancii
- Pre školy s vyučovacím jazykom maďarským bola vydaná publikácia *Általános és kisebbségi jogaink. Kiegészítő tananyag a polgári nevelés oktatásához az általános iskolák felső tagozata és a gimnáziumok számára.* (Naše všeobecné a národnostné práva. Doplňujúce učivo k vyučovaniu občianskej výchovy vo vyšších ročníkoch základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským). Dunajská Streda, Lilium Aurum 2002
- Kompas Rady Európy: *Compass – A manual on Human Rights Education with young people* (2002). ISBN - 92-871-4880-5

Metodicko-pedagogické centrá vydávali viaceré publikácie k problematike ľudských práv, z ktorých možno na ilustráciu uviesť:

- Právo na život (Kováčik, J., 2002)
- Utečenci v dnešnom svete (Kováčik, J., 2002)
- Právo na azyl (Kováčik, J., 2003)
- Kronika olympiády ľudských práv I - V (Dolník, V.)
- Ľudské práva (Gál, J., Dolník, V.)
- Predchádzajme intolerancii! (MPC Prešov s finančným príspevom Úradu vlády SR, 2004)
- Formovanie občianskych zručností (Hoffmanová, V., 1997)

Podnetné pre učiteľov, vzdelávaných na pôde MPC a mimovládnych organizácii boli tiež publikácie:

- Dohovor o právach dieťaťa, (Kováčik, J.) vydalo MPC mesta Bratislavy
- *Aj my sme Európania*, (Ďurajková, D.) odborné-metodické texty, vydala nadácia M. Šimečku
- *Základné ľudské práva*, (kol. autorov) publikácia vydaná občianskym združením Občan a demokracia
- *Výchova k ľudským právam*, (kol. autorov) vydalo združenie Občan a demokracia
- *Občan a demokracia*, (kol. autorov) vydalo združenie Občan a demokracia, 2 publikácie - zdrojová kniha a metodická príručka
- *Občan a verejná správa*, (kol. autorov) vydalo združenie Občan a demokracia, 2 publikácie - zdrojová kniha a metodická príručka
- *Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach*, (Cameron, I. - preklad), vydalo združenie Občan a demokracia
- *Neviditeľná menšina*, (kol. autorov) vydalo združenie Občan a demokracia
- *Ružový a modrý svet*, (kol. autorov) vydalo združenie Občan a demokracia
- *Sloboda prejavu, Domáce násilie, Právo na informácie, Právo na súkromie. Diskriminácia*, vydalo združenie Občan a demokracia, 10 publikácií - zdrojová kniha a metodická príručka
- *Právo Európskej únie*, (Debrecéniová, J.) vydalo združenie Občan a demokracia, 2 publikácie - zdrojová kniha a metodická príručka

- Účasť na správe vecí verejných a menšiny (Ghai, J.- preklad), vydalo združenie Občan a demokracia
- Európsky dohovor o ľudských právach, metodický materiál, vydala Rada Európy
- Právo na každý deň, súbor 5 publikácií (kol. autorov) (Občan a jeho možnosti, Občianske právo, Rodinné právo, Trestné právo, Pracovné právo) aj s metodickou príručkou, vydala nadácia Občan a demokracia.

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie vydal *metodické materiály pre učiteľov* pre prácu s deťmi s narušeným vývinom, rešpektujúc ich práva a metodický materiál zameraný na ovplyvňovanie negatívnych etnických postojov.

Uvedenej problematiky v rámci pedagogickej tvorivosti sa týkali tiež obsahy mnohých *záverečných prác I. kvalifikačnej skúšky a pedagogického čítania*, ktoré tvoria návrhy metodických postupov pri výchove žiakov k dodržiavaniu ľudských práv, práv dieťaťa a predchádzaní netolerantnému správaniu.

5. Vzdelávanie pedagogických zamestnancov v oblasti výchovy k ľudským právam

5.1 Pregraduálne vzdelávacie programy v oblasti ľudských práv

Na základe údajov o plnení Akčného plánu predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných prejavov intolerancie na obdobie rokov 2002 - 2003 uvádzame, v rámci pregraduálnej prípravy študentov, najmä vzdelávacie aktivity pedagogických fakúlt, ktoré pripravujú budúcich pedagógov³.

5.1.1 Univerzita Komenského Bratislava

Od roku 1992 pri UK pôsobí Katedra UNESCO pre výchovu k ľudským právam (FFUK, Katedra politológie). Pravidelne sa realizuje prednáška Pôvod a význam ľudských práv v rámci všeobecného základu pre študentov všetkých študijných odborov. Problematika ľudských práv je súčasťou študijného programu v odbore politológia.

Na Pedagogickej fakulte je problematika k ľudským právam zastúpená v študijných plánoch všetkých študijných odborov. Na pôde fakulty sa tiež realizuje medzinárodný projekt Interkultúrna výchova, k uvedenej problematike bolo vydaných niekoľko publikácií.

Na Filozofickej fakulte UK sa riešilo niekoľko výskumných úloh s rôznymi publikačnými výstupmi (diplomové práce, dizertačné práce, grantové úlohy). Bolo vydaných viacero študijných materiálov, napr. Protipredsudková výchova určená študentom učiteľských fakúlt, materiál Multikulturalita, interkulturalita, transkulturalita a iné. V roku 2003 sa začala realizovať výskumná úloha Intolerancia.

5.1.2 Prešovská univerzita Prešov

Na Filozofickej fakulte je problematika ľudských práv zastúpená v učebných plánoch výberového všeobecného základu pre všetkých študentov v študijnom predmete Európske štúdie v odboroch Politológia, Vzdelávanie dospelých a Sociálna práca. Realizujú sa viaceré výskumné úlohy, napr. projekt VEGA - K problematike medzietnickej komunikácie. Boli vydané rôzne publikácie, napr. K niektorým zdrojom prejavov intolerancie.

³ Uznesenie vlády SR č. 446 z 13. mája 2004 k

Na Pedagogickej fakulte je uvedená problematika súčasťou študijných plánov všetkých študijných odborov. Cyklicky sú organizované vedecké konferencie k uvedenej problematike.

Na Fakulte humanitných a prírodných vied je problematika výchovy k ľudským právam súčasťou študijného odboru učiteľstvo všeobecno-vzdelávacích predmetov - špecializácie občianska výchova a etická výchova a je chápaná ako prierezová. Nefiguruje ako samostatný predmet, ale je zastúpená v osnovách rôznych predmetov.

5.1.3 Univerzita Konštantína Filozofa Nitra

Na Pedagogickej fakulte UKF Nitra venujú veľkú pozornosť problematike ľudských práv v rámci všetkých študijných odborov pripravujúcich učiteľov. Táto problematika je chápaná ako prierezová, pozornosť sa jej venuje vo viacerých disciplínach učiteľských i neučiteľských odborov. Za ťažiskové sa považujú disciplíny pedagogické, ale uvedenej problematike sa venujú aj v rámci filozofických disciplín.

Filozofická fakulta UKF sa zúčastnila medzinárodného projektu ERAZMUS, v rámci ktorého sa vytvárala multimedialna banka poznatkov v prostredí Európy, ktorá umožňuje sprostredkovanie vzájomného porozumenia rozličných kultúr prostredníctvom internetu. UKF tiež organizovala vedeckú konferenciu, na ktorej sa účastníci dohodli na založení edície Kulturologické zošity a medzinárodnú konferenciu Antisemitizmus vo východnej Európe.

5.1.4 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Na Pedagogickej fakulte UMB je problematika ľudských práv v učebných plánoch učiteľstva všetkých stupňov zastúpená povinne vo všeobecnom základe v predmete Politológia, Všeobecná pedagogika a Teória výchovy. Osobitná pozornosť sa venuje tejto téme v štúdiách odboru pedagogika a jej špecializáciách, a to v predmetoch Filozofia výchovy, v psychosociálnom výcviku a v pedagogickej komunikácii. Ďalej sa realizuje špecializačné inovačné štúdium O protipredsudkovej výchove a výchove k tolerancii voči národnostným menšinám a ponúka sa študentom ako voliteľný predmet.

Táto problematika je zastúpená aj v ostatných študijných odboroch, predovšetkým na fakultách humanitného zamerania.

5.2 Postgraduálne vzdelávacie programy v oblasti ľudských práv

5.2.1 V oblasti predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie

Otázkam mieru, demokracie, tolerancie a humanity sa v školskom systéme Slovenskej republiky venuje mimoriadna pozornosť. V rámci Pedagogicko - organizačných pokynov pre školy a školské zariadenia a orgány verejnej správy v školstve v Slovenskej republike sa už viac rokov zdôrazňuje úloha venovať intenzívnejšiu pozornosť problematike diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie v predmetoch občianska výchova, občianska náuka, náuka o spoločnosti a etická výchova. Odporúčania smerovali aj k aplikácii tejto problematiky na ďalších vyučovacích hodinách. Do popredia sa dostávali otázky mieru, demokracie, tolerancie, humanity. Pri príprave na vyučovacie hodiny môžu pedagógovia vychádzať z metodického materiálu Tolerancia – základný kameň mieru a z publikácií Ľudské práva, Tolerancia a Zážitkové vyučovanie a pod.

V školskom roku 2003/2004 sa tieto aktivity rozšírili o možnosť zapojenia základných škôl do programu ASP UNESCO. Hlavným cieľom je realizovať vzdelávanie, v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa – ako prevenciu trestnej činnosti, získavania drogových závislostí, ako aktívnu ochranu pred sociálno-patologickými javmi.

Ministerstvo školstva SR v spolupráci s príslušnými mimovládnyimi organizáciami a inými inštitúciami zabezpečovalo v prvom polroku školského roku 2003/2004 uskutočnenie besied na vybraných základných a stredných školách v každom kraji, zameraných na výchovu detí a mládeže v oblasti predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie (ide napr. o besedy na tému ľudské práva, holokaust, história a tradície národnostných menšín, predchádzanie a boj s extrémizmom a pod.). Pri príprave a uskutočňovaní besied iniciovalo aj spoluprácu štátnej správy, orgánov činných v trestnom konaní. Cennou pomocou pre MPC v Prešove sa stali skúsenosti zo študijného pobytu z Izraela a kazeta svedeckých výpovedí obetí holocaustu. Následne MPC zorganizovalo seminár, na ktorom účastníci prezentovali skúsenosti zo študijného pobytu.

Ministerstvo školstva SR zabezpečovalo tiež systematické vzdelávanie pedagógov a budúcich pedagógov v oblasti predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie v spolupráci s MPC a s relevantnými mimovládnyimi organizáciami.

Počas Dekády ľudských práv (1995 – 2004), najmä od roku 2000, bolo vzdelávanie koncipované aj v súvislosti s projektom Milénium. Problematika predchádzania diskriminácii a osobitne rasizmu bola vo všetkých MPC súčasťou rôznych vzdelávacích projektov pre pedagógov - ako sú Príprava vedúcich pedagogických pracovníkov, rôzne druhy Špecializačného kvalifikačného štúdia, Špecializačného inovačného štúdia, Uvádzanie začínajúcich pedagogických pracovníkov do praxe, cyklické vzdelávania a podobne.

Uvedená problematika dominuje aj v ďalšom vzdelávaní učiteľov občianskej výchovy a etickej výchovy. Z aktuálnych tém na MPC MB možno uviesť napr.:

- Diskriminácia a tolerancia menšinových skupín a základné ľudské práva,
- Násilie, diskriminácia trochu inak,
- Na ceste k multikultúrnej spoločnosti,
- Xenofóbia a netolerancia spoločnosti k minoritám (rómskej a židovskej),
- Multikultúrna komunikácia, predsudky a možnosti ich prekonávania, stereotypy.

Okrem uvedených priebežných vzdelávaní, ľudské práva a ich praktické využívanie priblížilo MPC MB na seminároch:

- Terorizmus a porušovanie ľudských práv
- Postavenie menšín na Slovensku
- Holokaust
- Vlny európskej migrácie v 20. storočí a ich dôsledky v oblasti ľudských práv.

Ako ďalšie príklady uvádzame témy zrealizované formou priebežného vzdelávania na MPC Tomášikova a to:

- Na ceste k multikultúrnej spoločnosti (cieľ - narušiť stereotypné vnímanie jednotlivých problémov, poukázať na xenofóbiu a netoleranciu spoločnosti k minoritám (hlavne židovskej a rómskej),
- Aj my sme Európania (problematiku multikultúrnej komunikácie, predsudky a možnosti ich prekonávania, stereotypy v našom vnímaní a dodržiavanie ľudských práv),
- Právo na každý deň (Dvojdňové semináre organizované v spolupráci v Nadáciou OSF zamerané na problematiku občianskeho práva, trestného práva, rodinného práva a pracovného práva, formou interaktívnych metód),
- jednodňové prípravné semináre v spolupráci s Radou Európy a jej právnikmi a lektormi.

MPC Prešov realizovalo aktivity, spomínané pri predošlých MPC. Navyše uskutočnilo s Úradom vysokého komisára OSN pre utečencov na Slovensku seminár o problematike vyhnančov a utečencov a zákonoch SR. V tomto duchu poriadalo vzdelávacie aktivity aj MPC v Trenčíne, ktoré spolupracuje s Amnesty Internacionale, Nadáciou M. Šimečku a ďalšími inštitúciami.

Učítelia pri svojej práci môžu využívať ponuky mimovládnych organizácií, zvlášť Nadácie Milana Šimečku, Nadácie Občan a demokracia a iných, ktoré svoju ponuku realizovali prostredníctvom MPC. Prínosom je poskytovanie zdrojových publikácií a metodických príručiek a ďalšej literatúry. Súčasťou ďalšieho vzdelávania učiteľov v tejto oblasti je organizovanie a účasť na konferenciách a publikovanie v zborníkoch k uvedenej problematike.

5.2.2 Postgraduálne vzdelávacie programy zamerané na získavanie a rozvoj kľúčových kompetencií učiteľov v oblasti ľudských práv

Poznatky o ľudských právach je možné realizovať len prostredníctvom podpory a rozvíjania zručností, potrebných pre ich aplikáciu. Týmto spôsobom sa premietajú do konania a vytvárania pozitívnej sociálnej klímy v triede a v škole (v jednotlivých zložkách):

- Atmosféra a spokojnosť v škole a triede,
- Vzťahy v škole a triede,
- Spolupatričnosť triedy a jej sociálny rozvoj,
- Podieľanie sa na riadení triedy/ školy a rozhodovaní (participácia na moci),
- Úroveň kooperácie v triede,
- Osobnosť a štýl práce učiteľa.

MPC v SR pri vzdelávaní učiteľov kladú dôraz na rozvíjanie kľúčových kompetencií – komunikačné schopnosti a spôsobilosti, tvorivé riešenie problémov, schopnosť presadzovať občianske a demokratické princípy. Najprirodzenejšou cestou k porozumeniu ľudských práv je vlastný zážitok, ktorý môže byť sprostredkovaný aj cvičením. Napr. metodická príručka *Prvé kroky pri výchove k ľudským právam* charakterizuje výchovu k ľudským právam čiastočne aj ako súčasť výchovy k občianstvu a súčasť výchovy k mieru a multikulturálnemu vzdelávaniu. Vzdelávanie k metodickému príručke sa realizovalo formou výcvikových seminárov na MPC Banská Bystrica, MPC v Prešove, MPC mesta Bratislava a MPC Tomášikova Bratislava.

V roku 1997 bol overený a s podporou IF Phare do praxe uvedený projekt Humanizácia výchovy ako efektívny nástroj zmeny v sociálnych vzťahoch v škole, aplikovaný pre celé pedagogické kolektívy. Konceptia i metodické príručky tohto projektu sú k dispozícii na MPC Tomášikova Bratislava.

Podobne pôsobil i program výchovy k ústavnosti a ľudským právam mimovládnu organizáciou Občan a demokracia pre učiteľov základných a stredných škôl. Počas deviatich rokov rozvíjal nielen ich právne vedomie, ale i komunikačné zručnosti. Veľká časť programu sa realizovala prostredníctvom MPC.

Najvýraznejšie sa uplatňuje uvedená problematika v prosociálnej výchove, v ktorej sa utvárajú základy prosociálneho cítenia a správania dieťaťa, pozitívnych medziľudských vzťahov, schopnosť akceptovať a rešpektovať iných, schopnosť vzájomnej pomoci, porozumenia, empatie a pod. MPC Banská Bystrica integrovalo obsahovú tematiku ľudských práv do väčšiny svojich vzdelávaní. Tradičnej problematike ľudských práv boli venované nasledovné vzdelávacie aktivity, s dôrazom na rozvoj kľúčových kompetencií, ako napríklad:

- Ako a prečo robiť hodnotenie učiteľa žiakmi v triede,
- Ako predchádzať šikanovaniu detí a mládeže v škole,

- Ako úspešne zvládať konflikty so žiakmi,
- Ako viesť deti v MŠ k prosociálnosti,
- Aký je základný proces pri tvorbe pravidiel - základu kultúry školy,
- Alternatívny spôsob výchovy rómskych detí predškolského veku s aktívnym zapojením rodiny,
- Etika ľudských práv,
- Prosociálne pôsobenie učiteľa pri riešení konfliktov v školskom prostredí a ďalšie.

Zároveň MPC BB riadilo celoslovenskú diskusiu pri formulovaní Etického kódexu učiteľa, ktorý vo finálnej podobe predpisuje učiteľovi dodržiavať a posilňovať ľudské práva v profesijnom aj v osobnom živote.

MPC v SR realizovali problematiku výchovy k ľudským právam vo viacerých priebežných vzdelávaniach interaktívnymi metódami práce, najmä v spolupráci s mimovládnu organizáciou Občan a demokracia.

Vzhľadom na významnosť tejto problematiky ju metodicko-pedagogické centrá zaradili aj do prípravy vedúcich pedagogických pracovníkov, kde sa účastníci oboznamovali s problematikou ľudských práv, práv dieťaťa, chartou učiteľa a legislatívou, súvisiacou s predmetnou problematikou.

6. Národnostné školstvo, migranti a žiadatelia o azyl

6.1 Národnostné menšiny

Práva národnostných menšín sú organickou a neoddeliteľnou súčasťou ľudských práv. Sú zahrnuté v rozličných medzinárodných dokumentoch, ktoré prijala a ratifikovala aj Slovenská republika, ako aj vo všeobecne-záväzných právnych predpisoch SR, ktoré su bližšie uvedené v prílohe č. 2. Týkajú sa

- medzinárodných dokumentov, v ktorých sa dôraz kladie na univerzálne ľudské práva, zabraňujúce akejkoľvek diskriminácii;
- dokumentov a opatrení, ktoré sa priamo týkajú menšinových práv.

Ide o osobitné opatrenia v prospech menšín predovšetkým v oblasti vzdelávania, kultúry, jazyka a náboženstva, ktorých poslaním je zabezpečiť rovnaké uznanie dôstojnosti a najmä identity národnostných menšín.⁴

V Slovenskej republike žije 11 národnostných menšín, ktoré tvoria 14,2 % obyvateľstva. Sú to: bulharská, česká, chorvátska, maďarská, moravská, nemecká, poľská, rómska, rusínska, ukrajinská a židovská národnostná menšina. Ústava SR z roku 1992 zaručuje každému právo na vzdelanie (článok 42), ako aj právo zakladať a udržiavať vzdelávacie zariadenia, vzdelávať sa v materinskom jazyku a zúčastňovať sa na riešení vecí národností (štvrtý oddiel, články 33, 34).

Právo na vzdelávanie príslušníkov národnostných menšín v ich jazyku v Slovenskej republike umožňujú všeobecne záväzné právne predpisy (predovšetkým článok 34, ods. 1 a 2 Ústavy Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a § 3 ods. 1 zákona č. 29/1984 Zb. o systave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov.

Národný program výchovy a vzdelávania v SR na najbližších 15 až 20 rokov v časti Cieľový stav výchovy a vzdelávania hovorí o prístupe k vyššiemu vzdelávaniu detí zo sociálne menej podnetného prostredia, o venovaní osobitnej pozornosti Rómom, ďalším

⁴ Miroslav Kusý: Rada Európy a európske štandardy menšinových práv. In.: Identita národnostných menšín. Príspevky medzinárodnej konferencie v Bratislave. Úrad vlády Slovenskej republiky – Kancelária podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj. Bratislava, Clara Design Studio 2001, 11.s.

národnostným menšinám, ako aj o zabezpečení práva rodičov na slobodnú voľbu vzdelávania detí. Kládne dôraz na ovládanie štátneho jazyka a jazykov národnostných menšín, najmä na ich komunikačnú zložku.

Pokiaľ rodičia alebo zákonní zástupcovia týchto žiakov prejavia záujem o vzdelávanie svojich detí v materinskom jazyku národnostnej menšiny, súčasné právne predpisy poskytujú dostatočný priestor na realizáciu ich národného rozvoja.

V zmysle zákona č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov a zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zriaďovateľom školy a školského zariadenia môže byť orgán územnej samosprávy, cirkev alebo fyzická osoba.

V školskom výchovno-vzdelávacom systéme SR si uplatnili právo na vzdelávanie v materinskom jazyku národnostných menšín resp. výučbu materinského jazyka národnostných menšín tieto národnostné menšiny: maďarská, ukrajinská, nemecká, rusínska. Rómska národnostná menšina v súčasnosti zavedenie svojho materinského jazyka realizuje prostredníctvom experimentálneho overovania efektívnosti kurikula predmetu rómsky jazyk a literatúra a rómske reálie na vybraných základných a stredných školách, ktorého gestorom je Štátny pedagogický ústav.

V zmysle Ústavy SR pre deti príslušníkov národnostných menšín je zabezpečené aj právo osvojiť si úradný, resp. štátny jazyk Slovenskej republiky vyučovaním učebných predmetov slovenský jazyk a literatúra, konverzácia v slovenskom jazyku a odborná konverzácia v slovenskom jazyku zameraná na prírodovedné predmety v školách s vyučovacím jazykom národnosti.

V záujme predchádzania diskriminácii a v záujme tolerantného, pokojného spolunažívania majoritného národa a národnostných menšín v Slovenskej republike je potrebné zabezpečiť dostatočné informácie o histórii, kultúre a právach národnostných menšín a venovať zvýšenú pozornosť multikultúrnej výchove a vzdelávaniu žiakov ZŠ, SŠ, poslucháčov vysokých škôl, ako aj pedagógov a rodičov.

6.2 Rómska národnostná menšina

Rozvíjanie národnostnej či etnickej identity a jej ochrana je prirodzeným právom menšín. V poslednom desaťročí v európskych krajinách zosilneli tendencie o udržanie alebo oživenie historických regionálnych alebo národnostných spoločenstiev. Zložitým multispektrálnym problémom, ktorého riešenie je aj v iných európskych štátoch predmetom pretrvávajúcich diskusií, je hľadanie modelu spoluzití časti rómskej menšiny s majoritou, ako aj voľba integračných postupov a krokov. Rómovia v zjednocujúcej sa Európe sú považovaní za celoeurópsky špecifickú neteritoriálnu menšinu. Jej špecifickosť je odrazom odlišnej histórie, vyhladzovacích praktík 2. svetovej vojny, asimilačných programov v období komunizmu, ako aj pozostatkom nesystémového a povrchného prístupu v postkomunistickom období. Chudoba, závislosť na sociálnom systéme spolu s historickým dedičstvom z minulosti vyústili do dnešnej sociálnej exklúzie s prvkami diskriminácie. Kým podstata problematiky Rómov má spoločensko-ekonomický charakter a viaže sa na chudobu, prístup k možnostiam ich ľudského aj ekonomického rozvoja predpokladá plnú realizáciu ľudských práv.⁵

Vychádzajúc zo Základných téz koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit MŠ SR spracovalo základný analytický materiál Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov⁶, ktorý zároveň tvoril podklad na tvorbu dlhodobej

⁵ Vyhodnotenie Priorít vlády SR vo vzťahu k rómskym komunitám za rok 2002 a Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity za rok 2001 a základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunit – Uznesenie vlády SR č. 278 z 23.4.2003

⁶ Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov, schválený operatívnu poradou ministra školstva dňa 23. septembra 2003, ISBN 80-89055-39-7

Koncepcie integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania⁷, schváleného vládou SR uznesením číslo 498 z 26.5.2004.

Podmienkou vytvárania priestoru pre integráciu Rómov do spoločnosti je zmena negatívnych postojov časti majoritného obyvateľstva. Tomuto cieľu môže okrem iných nástrojov napomôcť i systematická zmena obsahu vzdelávania. Rozvoj osobnosti s dôrazom na marginalizovanú rómsku komunitu sa v rezorte školstva realizuje v troch základných rovinách:

- príprava učiteľa, asistenta učiteľa, vychovávateľa, atď. ako jedného z rozhodujúcich činiteľov realizácie zmien,
- tvorba učebníc, metodických príručiek pre učiteľov, poskytnutie učebných pomôcok a ďalších materiálov potrebných na výchovno-vzdelávací proces a oboznámenie rodičov,
- kurikulárna transformácia zabezpečujúca zmenu jednostrannej orientácie na materiálne vzdelanie, s cieľom transmisie čo najväčšie množstvo učebnej látky, smerom k vzdelaniu formálnemu, ktorého cieľom je celostný rozvoj osobnosti žiaka, pri akceptácii jeho individuálnych osobitostí a potrieb, s orientáciou na rozvíjanie základných kompetencií.

6.3 Migranti a žiadatelia o azyl

Základné dokumenty v oblasti azylu a utečeneckého práva sú uvedené v prílohe č. 2.

V súvislosti so vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie sa Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na roky 2004-2005⁸ (ďalej len „Akčný plán“) venuje téme migrácie a zintenzívneniu systematického vzdelávania a informovanosti smerom k žiadateľom o azyl, ktorí z hľadiska rešpektovania ľudských práv a možností rozličných foriem diskriminácie patria k jedným z najviac ohrozených skupín v rámci cudzincov, žijúcich na území Slovenskej republiky.

Výchova a vzdelávanie k ľudským právam má za úlohu napomôcť k lepšej informovanosti smerom k žiadateľom o azyl a k eliminovaniu rôznych foriem diskriminácie nielen v školskej oblasti.

Úlohy zamerané na systematické vzdelávanie a zintenzívnenie mienkotvornej činnosti predstaviteľov štátnej správy, samosprávy a žiakov základných a stredných škôl vyplývajú z potreby zlepšovania miery otvorenosti a pozitívnosti slovenského obyvateľstva vo vzťahu k iným kultúram. Prostredníctvom výchovy a vzdelávania k ľudským právam je potrebné priaznivo ovplyvňovať vytváranie multikultúrneho prostredia na školách a tým sa usilovať o bezkonfliktnú koexistenciu viacerých kultúr na školách. Prieskumy verejnej mienky ukazujú, že nezáujem, strach a intolerancia k cudzincom sú súčasťou každodenného života. Z tohto faktu vyplýva reálna potreba pripraviť obyvateľstvo aj na viacfarebnú, multikultúrnu spoločnosť.

Základné práva a slobody občanov Slovenskej republiky zakotvuje Druhá hlava Ústavy SR.

„Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný, alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod,

⁷ Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania – ISBN 80-89055-47-8

⁸ Uznesenie vlády SR č. 446 z 13. mája 2004 k záverečnému vyhodnoteniu Akčného plánu predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na obdobie rokov 2002-2003 a návrhu Akčného plánu predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na obdobie rokov 2004 -2005

alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať, alebo znevýhodňovať.“

Práva a povinnosti utečencov sú zakotvené v zákone Národnej rady SR č.283/1995 Z.z. v § 18. Rozhodnutím o priznaní postavenia utečenca v Slovenskej republike nadobúda cudzinec rovnaké postavenie ako občan Slovenskej republiky.

V zmysle smernice RADY 77/486/EHS z 25. júla 1977 o vzdelávaní migrujúcich pracovníkov je povinnosťou hostiteľskej krajiny integrovať tieto deti do vzdelávacieho prostredia a školského systému hostiteľského štátu s možnosťou poskytnúť primerané vzdelanie vrátane jazyka hostiteľského štátu.

Okrem integrácie detí do vzdelávacieho systému je však potrebné v rámci výchovy a vzdelávania k ľudským právam podporovať aj ich pôvodnú kultúru.

Problematika detí migrujúcich pracovníkov sa stala jednou z priorít Európskej únie. Na základe medzinárodných dohôd – Ženevskej dohody z roku 1951, Newyorského protokolu z roku 1967, Smernice RADY 77/486/EHS z 25. júla 1977 o vzdelávaní migrujúcich pracovníkov je povinnosťou Slovenskej republiky zabezpečiť sociálne a kultúrne začlenenie migrujúcich pracovníkov do našej spoločnosti. Slovenský jazyk je na území Slovenskej republiky štátnym jazykom. V zákone Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z.z. o štátnom jazyku je zakotvené: „Štátnym jazykom na území Slovenskej republiky je slovenský jazyk. Štátny jazyk má prednosť pred ostatnými jazykmi používanými na území Slovenskej republiky.“

Vychádzajúc zo zákona č. 29/1984 Zb. o sústave ZŠ a SŠ v znení neskorších predpisov v § 34a ods. 3 sa uvádza: „...pre zaradenie detí cudzincov do výchovno-vzdelávacieho procesu v základných školách a v stredných školách na odstránenie jazykových bariér sa organizujú základné a rozširujúce jazykové kurzy štátneho jazyka“.

Deti cudzincov majú možnosť absolvovať kurz slovenského jazyka. V roku 2003 bol vypracovaný Projekt vzdelávania detí cudzincov v Slovenskej republike. Avšak tento projekt nebol z finančných dôvodov experimentálne overený. Overuje sa v školskom roku 2004/2005.

V zmysle zákona Národnej rady Slovenskej republiky č.283/1995 Z.z o utečencoch § 18 odstavec 3 sa uvádza, že žiadateľ aj utečenec môže v tábore bezplatne navštevovať kurz slovenského jazyka.

V roku 2000 bola v operatívnej porade ministra školstva schválená Koncepcia výchovy detí migrujúcich pracovníkov. Následne bol vypracovaný Projekt vzdelávania detí žiadateľov o postavenie utečenca a utečencov v Slovenskej republike v spolupráci s Migračným úradom Ministerstva vnútra SR.

Projekt obsahuje základný a rozširujúci jazykový kurz. Experimentálne overený bol iba základný jazykový kurz. Zákon neupravuje povinnosť realizovať aj rozširujúci jazykový kurz. V kompetencii Migračného úradu Ministerstva vnútra SR je organizovať jazykové kurzy v pobytových a záchytných utečeneckých táborech.

Vychádzajúc z Dohovoru o právach dieťaťa povinnosťou Slovenskej republiky ako hostiteľskej krajiny je poskytnúť právo vzdelávať sa i deťom utečencov ako i maloletým bez sprievodu, t.j. deťom, ktoré nedovŕšili vek 18 rokov, nachádzajú sa mimo územia svojej vlasti, sú odlúčené od oboch rodičov a nie je o nich postarané osobou, ktorá je za ich výchovu podľa práva alebo zvyku zodpovedná. Realizácia tohto predpokladá umožniť im primerané vzdelanie, súčasťou ktorého je jazyk hostiteľskej krajiny a následne ich integrovať do vzdelávacieho prostredia a školského systému SR.